



Pekka Visuri | Pasi Kesseli | Carl-Fredrik Geust

SUOMEN SODAT

1939-1945

Selviytyminen maailmansodasta



DOCENDO

Pekka Visuri, Pasi Kesseli & Carl-Fredrik Geust

Suomen sodat 1939–1945

Selviytyminen maailmansodasta

DOCENDO

Copyright © Pekka Visuri, Pasi Kesseli, Carl-Fredrik Geust ja Docendo 2024

Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.

Tämän teoksen tekstin ja kuvien jäljentäminen ilman lupaa painamalla, monistamalla, skannaamalla tai muilla tavoin kielletään tekijänoikeuslain mukaisesti.

Teoksen kirjoitustyötä on tukenut apurahalla Uuden Päivän Rahasto.

Taitto: Timo Hautala / Osuuskunta Generaattori

Kansi: Matti Vartiala/Kalevantuli

Etukannen valokuvat:

SA-Kuva

Suomen valokuvataiteen museo/Alma Media/Uuden Suomen kokoelma

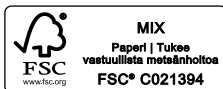
Helmut Laxin, Public domain

Wikimedia Commons by the Deutsche Fotothek

www.docendo.fi

ISBN 978-952-382-776-9

Painettu EU:ssa.



SISÄLLYS

Esipuhe.....	9
Johdanto.....	11
Miksi ja mitä uutta?	11
Toisen maailmansodan aika opiskelu- ja tutkimuskohteena.....	12
Tavoitteet ja kysymykset.....	14
Kirjan teon periaatteista	14
Kirjan jäsentelyn keskeisiä periaatteita.....	15
1 Eurooppa ja Suomi 1930-luvun lopulla:kohti suursotaa	17
Poliittinen ja yhteiskunnallinen kehitys	17
Puolustusvoimat	30
Kriisin kärjistyminen ja sodan alku Euroopassa	44
Uhka Suomelle: neuvottelut Moskovassa syksyllä 1939.....	62
2 Talvisota 1939–1940	80
Neuvostoliiton hyökkäys ja Suomen torjuntataistelut.....	80
Talvisodan loppuvaiheet.....	126
3 Väli rauhan aika 1940–1941: Saksan hyökkäys länteen, Suomen puolustuksen tehostaminen ja tukeutuminen Saksaan	158
Saksan hyökkäykset keväällä 1940	158
Poliittinen ja sotilaallinen kehitys Suomessa väli rauhan aikana.....	165
Tukeutuminen Saksaan.....	176
Sotavalmiuteen kesäkuussa 1941.....	198

4 Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon 1941	
ja Suomen jatkosodan alkuvaiheet	206
Saksan hyökkäys Neuvostoliittoon.....	206
Suomen armeijan hyökkäys: jatkosodan alkuvaiheet	221
Hyökkäysten pysähtyminen ja sodan laajeneminen maailmansodaksi vuoden 1941 lopulla	250
5 Kansakunta sodassa	271
Totaalisen sodan hallinto: päätöksenteon keskitys ja säännöstelytoimet.....	271
Sotatalous ja kansanhuolto.....	280
Kansan mielialojen vaihtelu tilanteen kehityksen myötä	284
6 Asemasodan aika Suomessa 1942–1943	289
Suursodan käänne ja heijastukset Suomeen	289
Asemasodan aika Suomen rintamilla.....	300
Ilma- ja meripuolustus vuosina 1942–1943	313
7 Saksan heikentyminen ja Suomen pyrkimykset irtautua sodasta 1943–1944	322
Suomen poliittisen ja sotilasjohdon totuuden hetki vuoden 1943 alussa	322
Saksan jyrkentyvä asenne Suomea kohtaan	327
Mielialat Suomessa vuoden 1943 lopulla	333
Teheranin konferenssissa rauhanehdot Suomelle	337
Kysymys puolustusvalmiudesta ja rauhantunnustelut	339
8 Neuvostoliiton suurhyökkäys ja torjuntataistelut kesällä 1944	356
Suomen puolustusvalmius keväällä 1944.....	356
Suurhyökkäyksen tuottama kriisi kesäkuussa 1944	370
Puolustustaistelut ja tilanteen vakauttaminen	392
Saksan tuen jatkumisen epävarmuus.....	419

9 Suomen irtautuminen sodasta: aselepo ja välirauha	
syyskuussa 1944.....	424
Mannerheim tasavallan presidentiksi	424
Aselepo ja välirauha.....	431
Valvontakomission toiminnan alkuvaiheet	446
10 Lapin sota ja puolustusvoimien saattaminen	
rauhanajan kokoonpanoon.....	450
Saksalaisten poistuminen Etelä-Suomesta ja Pohjois-Suomen evakoinnit.....	450
Sotatoimet Lapissa	458
Puolustusvoimat rauhanajan kokoonpanoon	467
11 Toisen maailmansodan päätösvaiheet 1944–1945	
ja sodan jälkiselvittelyt Suomen osalta	472
Tilannekehitys Euroopassa syksystä 1944 alkaen	472
Suomen sisäpolitiikassa rauhan kauteen	478
Toisen maailmansodan päätös 1945	490
Sodan jälkiselvittelyt Suomen osalta	500
Tapahtumia	518
Lähteet ja kirjallisuus	522
Arkistot	522
Julkaistut dokumentit	522
Kirjallisuus (valikoima)	523
Henkilöhakemisto	539

ESIPUHE

Suomen selviytymisestä toisesta maailmansodasta rauhan aikaan on tänä vuonna kulunut jo kahdeksan vuosikymmentä. Veteraaneja ei ole enää montakaan kertomassa kokemuksistaan, mutta onneksi noista kriisiajoista on ilmestynyt paljon kirjallisuutta ja erilaista dokumenttimateriaalia kiinnostuneiden tutkittavaksi.

Tapahtumista kerrotaan jatkuvasti uusia versioita ja julkaistaan myös täysin sepitteellisiä tarinoita. Tutkimuksiakin tehdään, ja ne kohdistuvat yhä enemmän erikoisiin tapauksiin ja ilmiöihin, jotka aikaisemmin on ehkä jätetty vähälle huomiolle. Siinä ei sinänsä ole mitään pahaakaan, mutta samalla on alkanut hämärtyä kokonaiskuva toisesta maailmansodasta ja Suomesta liittyneenä sen eri vaiheisiin.

Vielä pari vuosikymmentä sitten poliittisesta ja sotahistoriasta tehtiin laajempia tutkimuksia, ja niiden pohjalta julkaistiin paksuja kirjoja tai kirjasarjoja, kun oli ilmeinen tarve selvittää, mitä kaikkea sotavuosina oli tapahtunut. Nuo teokset ovat yhä käyttökelpoisia perustutkimuksina, mutta ne ovat myös nopeasti vanhenevia ja yhä vaikeammin saatavilla olevia.

Todettiin tarve saada oppimateriaaliksi ja alan harrastajien käyttöön uusimpaan tutkimustietoon perustuvaa ja kokonaisuuksia hyvin hahmottavaa materiaalia sekä sähköisessä että perinteisen kirjan muodossa.

Mikkelissä toimiva Sodan ja rauhan keskus Muisti otti vastuun projektin hallinnoimisesta. Ensimmäisessä vaiheessa päätettiin tehdä Suomen sotavuosien tapahtumia ja olosuhteita kokonaisuutena hahmottava ja helposti omaksuttava kirja, joka perustuu uuteen tutkimukseen ja on myös riittävästi dokumentoitu. Kirja ilmestyy nyt Docendon kustantamana. Seuraavassa vaiheessa ryhdytään valmistamaan ja julkaisemaan laajemmin aihetta kattavaa oppimateriaalia sähköisessä muodossa. Se tulee tarjoamaan täydentävää tietoa myös tälle kirjalle, ja laajentaa kuvausta yhteiskuntaan ja ihmisten kokemuksiin.

Kirjan käsikirjoituksen pohjustamiseksi kirjoittajaryhmä laati ensin taustatutkimuksen, joka oli vuonna 2023 useiden asiantuntijoiden kommentoitavana. Kiitämme kaikkia kirjahankkeen onnistumiseen myötävaikuttaneita ja erityisesti loppuvaiheen kommentoinnista seuraavia henkilöitä: professori Juhana Aunesluoma, VTT Kari Kaunismaa, FT Kari Ketola, professori Markku Kuisma, tietokirjailija Janne Könönen, eversti Ahti Lappi, dosentti Aleksi Mainio, dosentti Arto Nokkala, prikaatikenraali Antti Numminen, FT Helena Pilke, kenraali Ari Puheloinen, eversti Ari Rautala, dosentti Matti Rautiainen, dosentti Lassi Saressalo, dosentti Ilkka Seppinen, dosentti Seppo Tiihonen, everstiluutnantti Markku Tomperi, dosentti Pasi Tuunainen, VTL Iikko Voipio, dosentti Risto Volanen ja komentaja Ville Vänskä.

Sodan ja rauhan keskus Muistin johtajaa Olli-Pekka Leskistä kiitämme hyvästä yhteistyöstä.

Lopuksi esitämme suuret kiitokset Uuden Päivän rahastolle kirjan teon taloudellisesta tukemisesta ja erityisesti rahaston hallituksen puheenjohtajalle Johannes Koromalle koko hankkeen käynnistämisen mahdollistamisesta.

Helsingissä 25. tammikuuta 2024

Pekka Visuri, valtiotieteen tohtori, yleisesikuntaeversti

Pasi Kesseli, filosofian tohtori, yleisesikuntaeversti

Carl-Fredrik Geust, diplomi-insinööri, tekniikan tohtori hc

JOHDANTO

Miksi ja mitä uutta?

Toisen maailmansodan aikaiset tapahtumat ja kokemukset vaikuttavat yhä merkittävästi myös Suomen valtiolliseen asemaan ja suomalaisten elämään. Siksi on tärkeää pysyä selvillä siitä, mitä tiedetään tuon maailmanhistorian pahimman katastrofin luonteesta sekä tapahtumien kulusta, syistä ja seurauksista.

Sotien ajat suoranaisesti kokeneita on yhä vähemmän, joten tiedon laatu myös muuttuu monella tavoin. Henkilökohtaisen kokemuksen tilalle on tullut kaikenlaista välitettyä tietoa, jonka lähteet ja tarkoituksiperät on usein vaikea tunnistaa, eivätkä ne välttämättä palvele oppimista. Toisaalta tutkimustiedon lisääntyminen mahdollistaa entistä paremmin kokonaisuuksien hahmottamista ja tapahtumien kulun logiikan ymmärtämistä, luonnollisesti sillä edellytyksellä, että on pohjaksi hankkinut aiheesta riittävästi perustietoutta.

Tietoa on runsaasti tarjolla, mutta sen jäsentäminen ja merkityksen arviointi on vaativa tehtävä. Tämän kirjan tekemisen lähtökohtana on ollut havainto, että ei ole julkaistu kirjaa tai sähköisesti saatavilla olevaa oppimateriaalia, jossa Suomen viime sotien (talvi- ja jatkosota sekä Lapin sota) taustat, tapahtumat ja seuraukset olisivat tarjolla ajanmukaiseen tutkimustietoon perustuvana kokonaisuutena.

Kokonaisuuden hahmottaminen Suomen sodista on ollut kirjallisuuden ja muiden lähteiden kirjavuuden sekä yksittäisiin tapahtumiin ja kokemuksiin keskittyvien kuvausten vuoksi vaikeaa. Lisäksi kaupalliset näkökohdat ovat ohjanneet tuotantoa helposti omaksuttavaan ja samalla pintapuoliseen suuntaan sekä jättäneet tapahtumien analysoinnin taka-alalle. Kiinnostavilla tarinoilla on tietysti oikeutuksensa mielenkiinnon herättäjänä, mutta ne jäävät irrallisiksi kuvauksiksi, jos asioiden syitä ja seurauksia ei lähemmin selvitetä.

Toinen lähtökohtahavainto on ollut, että nykyisin käytettävissä on paljon uutta kansainvälistä tutkimusta ja arkistomateriaalia, joka selvittää Suomen

asemaan ja kohtaloihin vaikuttaneita tekijöitä aivan uudesta näkökulmasta. Ei esimerkiksi tarvitse enää tyytyä toteamaan, että ”sitten kun Kremlin arkistot aukeavat, tähänkin asiaan saadaan valaistusta”. Parin viime vuosikymmenen kuluessa ovat myös nuo paljon arvuutellut Venäjän arkistot tulleet kansainväliseen tutkimuskäyttöön, joten perusteita uusille arvioille on siltä osin olemassa.

Tämä kirja on tarkoitettu perusteokseksi laajalle käyttäjäkunnalle, erityisesti opiskelijoille ja opettajille. Kyseessä on tiivis sotien ajan 1939–1945 poliittisen ja sotahistorian yleisesitys, joka antaa pohjaa eri alojen yksityiskohtaisemmalle opiskelulle ja tutkimiselle. Kirja liittyy oppimateriaaliprojektiin, jota hallinnoi Sodan ja rauhan keskus MUISTI. Projektin puitteissa käsitellään multimedialla keinoilla laajemmin yhteiskunnan ja kansalaisten kokemuksia sotien ajalta.

Toisen maailmansodan aika opiskelu- ja tutkimuskohteena

Toisen maailmansodan tuhot olivat ennennäkemättömät, sillä sodan vuoksi arvioidaan kuolleen kaikkiaan 60–70 miljoonaa ihmistä. Sen aikana oli aseissa yhteensä 110 miljoonaa sotilasta.

Nykyisin yleisesti katsotaan, että toinen maailmansota alkoi Japanin hyökkäyksellä Kiinassa kesällä 1937, ja se päättyi Japanin antautumiseen syyskuun alussa 1945. Euroopassa sota alkoi Saksan hyökkäyksellä Puolaan 1.9.1939 ja päättyi Saksan antautumiseen 8.5.1945. Kuitenkin kesti vielä noin vuosikymmenen ajan, ennen kuin sodan monista seurauksista alettiin yleisesti toipua.

Toisen maailmansodan tutkimuksen ajankohtaisia näkökulmia on selvittänyt perusteellisesti brittiläinen professori Richard Overy kirjassaan *Blood and Ruins: The Great Imperial War, 1931–1945* (Penguin Books, 2023). Hän aluksi totesi, että aiheeseen liittyviä tutkimuksia tehdään yhä enemmän ja tapahtumia kuvataan hyvin erilaisista näkökulmista, joten yhtenäisen kokonaiskuvan esittäminen on erittäin vaativa tehtävä. Samalla on käynyt ilmi, että mielenkiinto toisen maailmansodan asioiden selvittämiseen on suurta, ja uutta kirjallisuutta ilmestyy yhä enemmän.

Alan tutkijoilla ja opiskelijoilla on mammuttimainen tehtävä pysyä selvillä edes pääpiirtein kansainvälisen tutkimuksen tilanteesta ja uusista näkökulmista. Overy luettelee näistä neljä päälinjaa: Ensinnäkin tavanomainen, erityisesti sotilaallisten tapahtumien kuvaus aikajärjestyksessä voi toimia runkona, mut-

ta se ei ole enää tyydyttävä tapa hahmottaa maailmansodan erityisluonnetta. Tarvitaan laajempaa näkemystä eri alojen kehityskuluista ja yhteisvaikutuksesta siihen, että pääsi kehittymään ennennäkemättömän tuhoisa katastrofi. Vaikka vuodet 1939–1945 muodostavat maailmansodan pääjakson, on myös sitä edeltävillä ja sodan jälkeisillä tapahtumilla tärkeä merkitys kokonaisuuden ymmärtämiseksi.

Toiseksi Overy painottaa sitä, että kyseessä oli maailmanlaajuinen sota, vaikka eurooppalaisilla on ollut taipumusta keskittyä oman alueensa asioihin. Aasian tapahtumilla oli voimakas vaikutus siihen, että eurooppalaiset siirtomaaimperiumit sortuivat ja syntyi uusi, aluksi Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton hallitsema maailmanjärjestys, jossa kehittyi kylmän sodan asetelma. Kiinan nousu alkoi myös samoista syistä.

Kolmantena erityispiirteenä on mainittava, että valtioiden välisten sotien rinnalla käytiin erittäin tuhoisia sisällissotia. Ne muovasivat valtioita ja yhteiskuntaa myös suursodan päättymisen jälkeen.

Lopulta neljäntenä näkökulmana toiseen maailmansotaan nykyisin yleisesti käsitetään, että kyseessä oli viimeinen imperiumien välinen valtataistelu, jossa lopputulokseen vaikuttivat tapahtumien kulku, alueen laajuus ja samanaikaisten konfliktien moninaisuus. Sitä ei voi kuvata yhdellä selittäjällä, vaikka ihmisillä on taipumus yksinkertaistaa syy-seuraussuhteita. Myös sodanaikaiset liittoutumat olivat vaihtelevia, eikä niillä ollut kovinkaan yhtenäisiä ideologisia perusteita, esimerkiksi demokraatit totalitaarisia valtioita vastassa, vaikka propagandassa niin mielellään esitettiin.

Overyn mukaan tapahtumia verraten hyvin selittävä perustekijä oli erilaisen imperiumien taistelu toisiaan vastaan. Ne käsittivät sen taisteluksi ole-massaolostaan, josta syystä käytiin totaalista sotaa tuhoisine seurauksineen. Pienemmät valtiot ja kansat joutuivat sopeutumaan suurvaltojen väliseen taisteluun ilman merkittäviä vaikutusmahdollisuuksia tehtyihin ratkaisuihin tai tapahtumien kulkuun. Overyn keskeinen johtopäätös on, että ”pitkä toinen maailmansota 1931–1945” alkoi Japanin yrityksestä perustaa aasialainen imperiumi, mihin liittyi Saksan ja Italian vastaavat pyrkimykset Euroopassa, ja ne saivat vastaansa läntisten suurvaltojen ja Neuvostoliiton hallitsemat imperiumit.

Suomen asema toisen maailmansodan aikaisessa Euroopassa määräytyi paljolti suurvaltapolitiikan kehityksestä, mutta Suomi ei suinkaan ollut ”ajopuu tapahtumien virrassa”, vaan suomalaiset vaikuttivat kohtaloonsa merkittävästi

omilla toimillaan. Vuosien 1939–1945 tapahtumia tarkasteltaessa on kuitenkin tarpeen koko ajan pitää mielessä toisen maailmansodan kokonaisuus ja tapahtumien mittakaava.

Kyseessä oli siis maailmanlaajuinen suursota, jonka vaikutukset tuntuvat vieläkin kansainvälisessä politiikassa. Olemme eläneet jo pitkään toisen maailmansodan muokkaamassa maailmanjärjestyksessä, joka kuitenkin vähitellen on jo korvautumassa uudenaikaisilla valtarakenteilla. Myös tämän muutoksen ymmärtämiseksi on aiheellista perehtyä kahdeksan vuosikymmenen takaisin tapahtumiin, jotka muuttivat voimakkaasti maailmaa ja Suomen elämisen edellytyksiä.

Tavoitteet ja kysymykset

Kirjassa pyritään hahmottamaan kokonaiskuvaa Suomen aseman kehityksestä ja tärkeimmistä poliittisista ja sotatapahtumista toisen maailmansodan aikana sekä antamaan perusteita syvemmälle perehtymiselle aiheeseen. Pyritään erityisesti vastaamaan kysymyksiin, miksi ja miten Suomi joutui sotaan, mitä siinä tapahtui ja mitä seurauksia valtiollisten ja sotilasjohtajien ratkaisulla oli. Lopulta tärkeä vastattava kysymys on, kuinka Suomen valtio, yhteiskunta ja kansalaiset selviytyivät sotien ajasta vuosina 1939–1945.

Tutkimuksellisenä lähtökohtana on ollut Carl von Clausewitzin teesi, jonka mukaan sota on politiikan jatkamista lisäämällä siihen uusia, väkivaltaisia keinoja. Poliittinen johto asettaa sodan päämäärät ja määrittää toiminnalliset kehykset, joiden puitteissa sotatoimia ja yhteiskunnan eri alojen toimintoja johdetaan. Toisaalta sodan aikana käytävät taistelut vaikuttavat yleensä ratkaisevasti sodan lopputulokseen, joten on tärkeää perehtyä asevoimien toimintaan poliittisten ratkaisujen mahdollistajana.

Kirjan teon periaatteista

Kirjan käsikirjoitus on laadittu pohjautuen laajempaan taustatutkimukseen, jota ovat kommentoineet useat asiantuntijat ja joka on käytettävissä myöhemmää tutkimuskäyttöä varten. Taustatutkimuksessa on käytetty kansainvälistä ja kotimaista kirjallisuutta ja arkistolähteitä. Niihin viitataan tarvittavilta osin erityisesti uusimman tiedon esille nostamiseksi. Perustietoja kerrotaan kokonaisuuden ymmärtämiseksi ja tapahtumiin vaikuttaneiden tärkeimpien teki-

jöiden selvittämiseksi. Kuitenkaan kirjallisuudesta ja internetistä helposti saatavia tietoja ei yleensä ole varustettu lähdemerkinnöillä.

Kirjaan ja taustatutkimukseen otetun aineiston tärkeänä valintakriteerinä on ollut vaikuttavuus tapahtumien kulkuun ja lopputuloksiin. Merkittäviä mutta ehkä vähälle huomiolle jääneitä yksityiskohtia ja selityksiä on otettu mukaan perusaineistoa elävöittämään.

Kirjoittajat vastaavat julkaistusta tekstistä yhteisesti, mutta käsikirjoituksen teossa työnjako on ollut seuraava:

- Pekka Visuri: Toimitustyön kokonaisuus, kansainvälinen kehys ja poliittinen historia.
- Pasi Kesseli: Sotatoimet taustoineen mukaan luettuna meripuolustus.
- Carl-Fredrik Geust: Ilmapuolustus ja Venäjän arkistot.

Kirjan jäsentelyn keskeisiä periaatteita

Kirjan jäsentely perustuu ajatukseen, että suursodan vaiheita ja Suomea käsitellään kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Suomen sodat vuosina 1939–1945 olivat osa laajempaa suursotaa, joten voidaan puhua myös Suomen osalta yhtenäisestä sodan ajasta, jossa oli eri vaiheita alkaen syksystä 1939 ja päättyen keväeseen 1945. Kokonaisuuden ymmärtämiseksi on lisäksi tarpeen kuvata sotaa edeltänyttä ja sodan jälkeistä kehitystä.

Syksyllä 1939 alkaneen sodan taustaksi tarkastellaan Euroopan ja Suomen kehitystä 1930-luvulla. Euroopassa sotaan johtaneen kriisin kärjistyminen vuonna 1939 käsitellään verraten perusteellisesti samoin kuin Moskovassa käydyt neuvottelut, jotka päättyivät tuloksettomina ja johtivat marraskuun lopulla talvisodan alkamiseen Neuvostoliiton hyökkäyksellä. Noista tapahtumista on viime vuosina saatu runsaasti uutta tietoa.

Sotavuosien kuluessa koettiin erilaisia vaiheita, jotka jälkeenpäin nähtynä liittyivät toisiinsa loogisena ketjuna. On kuitenkin varottava kuvittelemasta, että tapahtumat olivat ennalta määrättyjä tai että ajankohtaiset päättäjät olisivat tienneet tai edes aavistaneet maailmansodan lopputuloksen jo varhaisessa vaiheessa. Koko ajan oli varauduttava yllätyksiin ja dramaattisiin käännteisiin, jotka olisivat saattaneet merkitä tuhoa Suomen valtiolle ja yhteiskunnalle.

Talvisota oli suomalaisille ankara kokemus, jota vieläkin hartaudella muistellaan. On puhuttu ”talvisodan ihmeestä”, kun Suomi selviytyi vaikeasta tilanteesta itsenäisenä. Toisaalta tutkimus on tuottanut tietoa selviytymiseen

vaikuttaneista tekijöistä ja myös suurista uhrauksista, jotka kohtasivat yksittäisiä ihmisiä.

Suomen liittymistä Saksan mukaan hyökkäykseen Neuvostoliittoon kesäkuussa 1941 on paljon tutkittu, mutta siihen löytyy jatkuvasti myös uusia selityksiä. Mauno Jokipiin kirjassa *Jatkosodan synty* (Otava, 1987) selvitettiin jo perusteellisesti Suomen valtiollisen ja sotilasjohdon hakeutumista Saksan tuen varaan syksyllä 1940 ja sotilaallisen yhteistyön kehittymistä seuraavana keväänä. Nykyisin on käytettävissä myös uudempaa arkistomateriaalia, jonka avulla voidaan tarkentaa Suomen roolia Saksan Barbarossa-hyökkäyksen valmisteluissa ja alkuvaiheen tapahtumissa.

Suurhyökkäyksen torjunta kesällä 1944 ja irtautuminen sodasta Neuvostoliittoa vastaan syyskuussa 1944 olivat dramaattisia tapahtumia, joiden tuloksesta ei ollut mitään varmuutta. Turvautuminen Saksan apuun katsottiin välttämättömäksi, mutta samalla poliittinen ja sotilasjohto olivat jo hyvin selvillä siitä, että oli jouduttu maailmansodassa häviävälle puolelle ja että voittoisat liittoutuneet tulevat rankaisemaan Suomea liittymisestä kesällä 1941 Saksan rinnalle hyökkäykseen. Aselepo syyskuun alussa 1944 merkitsi marsalkka Mannerheimin sanoin ”hyppyä tuntemattomaan”, mutta se oli pakko ottaa ja ryhtyä rakentamaan suhteita itäiseen naapurimaahan uudelta pohjalta.

Suomi kärsi sodassa ankaria tappioita ja menetti alueita, mutta valtiollinen itsenäisyys säilyi ja yhteiskunta kesti sotavuosien rasitukset. Pariisin rauhansopimus 1947 palautti Suomelle suvereniteetin ja mahdollisti sodanaikaisen hallinnollisen poikkeustilan purkamisen, joskin sotakorvaustoimitukset ja talouden säännöstelytoimet jatkuivat vielä seuraavalle vuosikymmenelle.

Voidaan hyvällä syyllä myös todeta, että vasta välirauhansopimuksella syksyllä 1944 Neuvostoliitolle laivastotukikohdaksi luovutetun Porkkalan alueen palautus vuonna 1956 päätti Suomen osalta sotien ajan ja aloitti uuden vaiheen poliittisessa historiassa.

1 EUROOPPA JA SUOMI 1930-LUVUN LOPULLA: KOHTI SUURSOTAA

Poliittinen ja yhteiskunnallinen kehitys

Suomi maailmansodan jälkeisessä Euroopassa

Suomi julistautui itsenäiseksi ensimmäisen maailmansodan lopulla, 6. joulukuuta 1917. Suurvaltojen tunnustuksien saaminen ja maan aseman vakauttaminen ei kuitenkaan ollut helppoa, vaan lähikuukausina koettiin vaikea sisäinen valtataistelu, johon liittyi myös Saksan interventio Suomeen hallituksen tueksi. Siksi länsivallat viivyttelivät itsenäisyyden tunnustamista ja suhtautuivat aluksi vihamielisesti Suomeen.

Saksan antauduttua marraskuussa 1918 sen vaikutus Suomessa heikkeni nopeasti, ja myös sisällissodan kourissa kamppaileva Neuvosto-Venäjä oli jo lopettanut puuttumisen Suomen asioihin. Suomalaiset yrittivät kuitenkin vielä ns. heimosodissa laajentaa alueitaan Itä-Karjalaan, kunnes rajat ja muut Venäjältä eroamisen ehdot määritettiin Tartossa tehdyllä rauhansopimuksella vuonna 1920. Bolševikkien vallan vahvistuminen Venäjällä ja Neuvostoliiton perustaminen vuonna 1922 vakiinnuttivat tilannetta myös Suomen itärajalla, joskin maiden poliittiset suhteet pysyivät jännittyneinä vuosikymmenen ajan. Samoihin aikoihin Saksa ja Neuvostoliitto hakeutuivat yhteistyöhön Rapallon sopimuksella, ja yleensäkin Eurooppa alkoi rauhoittua ja talous toipua sodan jäljiltä 1920-luvun kuluessa.¹

1. Ks. Risto Volanen, *Nuori Suomi sodan ja rauhan Euroopassa 1918–1922* (Otava, 2019) ja Pekka Visuri – Eino Murtorinne, *Hitlerin ja Stalinin kaupankäynti Suomesta 1939–1940* (Docendo, 2019), s. 17–24.

Seuraavan vuosikymmenen alussa kansainvälinen talouskriisi ulotti vaikutuksensa Eurooppaan ja vahvisti monessa maassa nationalistisia liikkeitä, jotka olivat avoimen tyytymättömiä maailmansodan jälkeen tehtyihin rauhansopimuksiin. Niistä tärkein oli Saksan ja ympärysvaltujen välinen Versaillesin rauhansopimus 1919. Adolf Hitlerin johtamien kansallissosialistien valtaannousu Saksassa tammikuussa 1933 oli merkittävin uhka ”Versaillesin järjestelmälle”, johon tyytymättömyyttä oli myös paljon itäisen Keski-Euroopan maissa, etenkin Unkarissa ja Itävallassa, jotka kaksoismonarkian hajotessa menettivät alueitaan ja poliittista vaikutusvaltaansa.

Suomen suhteet Saksaan ja Ruotsiin

Saksassa presidentti Paul von Hindenburgin nimitettyä Hitlerin hallituksen johtoon 30. tammikuuta 1933 monet konservatiiviset poliittiset ja talousjohtajat uskoivat, että hänen avullaan voitaisiin kukistaa vasemmalta uhannut kommunisti- ja sosialistivaara. Hitler murskasikin vasemmisto-opposition nopeasti, ja ensimmäiset keskitysleirit perustettiin. Hindenburgin kuoltua elokuussa 1934 presidentinvirka lakkautettiin, ja Hitler keskitti vallan itselleen nimikkeellä ”Johtaja ja valtakunnankansleri” (Führer und Reichskanzler). Hänestä tuli myös sotavoimien ylipäällikkö, jolle sotilaat määrättiin vannomaan uskollisuutta. Suhteissa ulkomaihin natsihallinto oli kuitenkin vielä varovainen ja esiintyi muutaman vuoden ajan näennäisen rauhoittavasti. Vuonna 1935 otettiin käyttöön yleinen asevelvollisuus, mikä merkitsi irtisanoutumista Versaillesin rauhansopimuksen rajoituksista. Seuraavana vuonna Saksan asevoimat marssivat Reininmaalle, joka oli maailmansodan päättäneessä rauhansopimuksessa määrätty pidettäväksi demilitarisoituna.

Suomessa kansallissosialistien nousua Saksan suurimmaksi puolueeksi ei aluksi osattu nähdä vakavana ilmiönä, eikä edes Hitlerin kohoaminen valtakunnankansleriksi heti muuttanut asenteita. Syynä oli paljolti se, että Suomessa oli meneillään oma sisäpoliittinen kriisi, jota luonnehtivat Lapuan liike ja Mäntsälän kapina. Yleisesti myös arveltiin saksalaisten konservatiivien kuitenkin hallitsevan tilanteen, sillä Suomessa oli opittu arvostamaan saksalaisia hyvinä järjestyksenpitäjinä ja perusluonteeltaan konservatiiveina.²

2. Vesa Vares, *Viileää veljeyttä. Suomi ja Saksa 1918–1939* (Otava, 2018), s. 195–201 ja 246–293.

Kansallissosialistisen puolueen sisäpoliittisissa kamppailuissa iskujoukko-
na toimineen SA-järjestön väkivaltainen kukistaminen ja useat muutkin poliittiset murhat kesällä 1934 herättivät huomiota ja alkoivat ulkomailla tuottaa saksalaisvastaisuutta. Myös Suomessa mielet kääntyivät selvästi natsihallintoa vastustavaan suuntaan. Saksaan myönteisesti suhtautuneet piirit epäröivät, kannattaako sitä enää pitää esikuvana ja luottaa saksalaisten tukeen Venäjää vastaan. Kun myöskään edellisellä vuosikymmenellä tarjolla ollut ”reunavaltio-politiikka” ei houkutellut ja Kansainliitto joutui uskottavuuskriisiin, seurauksena Suomen ulkopoliitikassa oli pohjoismaisen suuntauksen vahvistuminen. Suomen sisäpolitiikassa alkoi selvästi näkyä fasistisen ja kansallissosialistisen ideologian kannatuksen heikkeneminen.

Italia aloitti vuoden 1935 lopulla hyökkäyksen Abessiniassa (Etiopiassa) ja valtasi maan kohtalaisen nopeasti. Paljastui, ettei Kansainliiton kollektiivisen turvallisuuden järjestelmä kyennyt estämään sellaisia toimia. Seuraavana vuonna alkanut Espanjan sisällissota tuotti samanlaisen kokemuksen. Tyytymättömyys oli laajaa myös Balkanille muodostetun, vuonna 1929 Jugoslaviaksi nimetyn, alun perin Eteläslaavien kuningaskunnaksi sanotun liittovaltion alueella, kun erityisesti serbit ja kroaatit kiistelivät vallasta. Aasiassa Japani jatkoi imperiumin luomista valtaamalla alueita Kiinassa. Japanin rajua hyökkäystä Pekingiin, Shanghaihin ja Nankingiin vuonna 1937 kiinalaiset ovat pitäneet toisen maailmansodan alkuna, koska siitä seurasivat vuosikausia jatkuneet taistelut japanilaisia vastaan.

Saksa olympialaisten isäntämaana vuonna 1936 esiintyi järjestyneenä ja aikaansaavana valtiona. Berliini oli kiillotettu vieraita varten, ja myös juutalaisten huono kohtelu pidettiin toistaiseksi poissa näkyviltä. Tällä kaikella oli vaikutusta siihen, että Saksan ulkopoliittinen liikkumavara laajeni ja natsien hallinto vakiinnutti kotimaassa yhä kannatustaan.

Suomalais-saksalaiset suhteet jatkuivat entiseen tapaan lähinnä kulttuurin ja talouden alalla.

Saksan ulkoministeriöön kantautui kuitenkin tietoja suomalaisten kriittisestä suhtautumisesta kansallissosialistiseen hallintoon. Saksalaisten kannalta kehittyi ongelma vuonna 1936, kun Suomen ulkoministeriksi nousi Rudolf Holsti, joka tunnettiin hyvin saksalaisvastaiseksi sekä läntisten suurvaltojen ihailijaksi ja Kansainliiton kannattajaksi. Holstin vierailu Berliinissä lokakuussa 1937 sujui kohtalaisesti, mutta myös Suomesta jatkuivat valitukset Holstin ulkopoliittisia linjanvetoja kohtaan. Erityisen aktiivinen tässä suhteessa oli

entinen presidentti P.E. Svinhufvud, joka välitti Saksaan kovaa kritiikkiä. Saksa ryhtyi aktiivisesti ajamaan Holstin erottamista ulkoministerin virasta, mikä tapahtuikin loppusyksyllä 1938.³

Suomi pyrki 1930-luvun puolivälin jälkeen parantamaan suhteita Ruotsiin, jolloin tarkoituksena oli nimenomaan puolustusvalmiuden kohentaminen monilla yhteistyöhankkeilla alkaen Boforsin tykeistä ja päättyen Ahvenanmaan puolustamiseen. Suomen ja Ruotsin ilmavoimien yhteistyönä muun muassa ryhdyttiin vuonna 1938 laatimaan yhteistä pohjoiseurooppalaista ilmailukarttastoa, joka pohjautui olemassa olleisiin yleiskarttoihin.⁴ Yleisesikuntien välillä neuvoteltiin laajamittaisesta yhteistyöstä sodan varalle, mutta mitään konkreettisia sopimuksia ei lopulta saatu aikaan.⁵

Noihin toimiin liittyi J.K. Paasikiven nimitys lähettilääksi Tukholmaan vuoden 1936 lopulla. Hänen tehtäviinsä sisältyi myös Saksan ja Ison-Britannian asioiden silmälläpito, mihin tarkoitukseen Tukholma oli erinomainen paikka. Paasikiven vakituisiin keskustelukumppaneihin kuului ulkoministeri Holstin lisäksi erityisesti sotamarsalkka Mannerheim, joka vieraili usein Tukholmassa.⁶

Ahvenanmaan puolustuksen järjestäminen yhdessä Ruotsin kanssa nousi poliittisen ja sotilasjohdon keskusteluihin vuonna 1937. Ongelmaksi koettiin Kansainliiton suojeluksessa vuonna 1922 tehdyn sopimuksen määräykset saarten demilitarisoinnista ja neutraloinnista. Ne haittasivat puolustusvalmistelujen tekoa Neuvostoliiton tai Saksan taholta mahdollisen hyökkäyksen torjumiseksi. Mitään tuloksia ei neuvotteluissa kesään 1939 mennessä saavutettu.⁷

Suomalainen yhteiskunta 1930-luvulla

Kansan eheytymiseen ja maanpuolustustahtoon vaikuttaneita seikkoja

Yhteiskuntarauha järkkäyi 1930-luvun alussa, kun maailmanlaajuinen talouspuhla ulotti vaikutuksensa Suomeenkin ja samalla voimistunut oikeistoradikalismi

3. Jukka-Pekka Pietiäinen, *Ulkoministerin kujanjuoksu. Rudolf Holsti ja skandaali Genevessä* (Minerva, 2021).

4. ”Flygkarta” 1:300 000 mittakaavassa, KA, Karttakokoelma.

5. Martti Turtola, *Tornionjoelta Rajajoelle* (WSOY, 1984), s. 169–223.

6. ”*Ei pienillä ole mitään turvaa*”. J.K. Paasikiven päiväkirjat 1934–1939 (Kansallisarkiston ystävät, 2004) ja Tuomo Polvinen, J.K. Paasikivi. *Valtiomiehen elämäntyö 2, 1918–1939* (WSOY, 1992), s. 419–507.

7. Ks. esim. Osmo Apunen, *Paasikiven pitkä linja. Talvisodan aika* (SKS, 2023), s. 38–44, 97–104, 169–173 ja 237–243.

pyrki korvaamaan liberaalin demokraattisen järjestelmän autoritaarisemmalla hallinnolla. Nämä uhat tulivat torjutuksi vuosikymmenen puoliväliin mennessä, jolloin talous alkoi elpyä ja todettiin perustuslaillisen kansanvallan kestäneen kokeen. Tosin oikeusvaltioperiaatteesta sen verran tingittiin, että kommunistit syrjäytettiin kokonaan politiikasta eduskunnan säätämällä lailla, ja vasemmistolaisia verraten yleisesti estettiin pääsemästä valtion ja monien yksityisten työnantajien palvelukseen sekä puolustusvoimien johtajakoulutukseen.⁸

Vuosikymmenen alun vahvan oikeistosuuntauksen mentyä ohi alkoi keskustan puolueiden yhteistyön kausi. Maalaisliiton, sosialidemokraattien ja edistyspuolueen muodostama enemmistöhallitus pääministeri A.K. Cajanderin johdolla aloitti keväällä 1937 sotavuosiin asti yltäneen jakson, jota kutsuttiin punamulta-yhteistyöksi. Myös tasavallan presidentiksi valittu Kyösti Kallio myötävaikutti vahvasti kansan eheyttämiseen noina vuosina. Oppositiossa olleilla kokoomuspuolueella, Isänmaallisella kansanliikkeellä (IKL:llä) ja ruotsalaisella kansanpuolueella oli eduskunnassa vain 55 kansanedustajaa, joten ne eivät kyenneet uhkaamaan vakavasti hallitusta. Silti oikeiston vastarinta Cajanderin hallituksen politiikkaa kohtaan oli ajoittain voimakasta ja myötävaikutti muun muassa ulkoministeri Holstin pakottamiseen eroamaan.

Maan elinkeinorakenne oli edelleen maatalousvaltainen, ja teollistuminen eteni hitaasti. Maaseudun elinvoimaisuutta paransi puunjalostustuotteiden hyvä kysyntä vientikaupassa lamavuosia 1930–1933 lukuun ottamatta sekä onnistunut torpparien vapauttaminen itsenäisiksi viljelijöiksi. Kaikkiaan maailmansotien välillä Suomeen syntyi yli 70 000 viljelmää. Arvioitaessa asiaa maanpuolustuksen kannalta ei voida liiaksi korostaa sitä, että suuri maaseudun väestö koki omistavansa jotain puolustamisen arvoista ja oli ammattinsa puolesta tottunut toimimaan metsissä ja yleensäkin vaikeissa luonnonoloissa. Maaseudun väestö osallistui myös aktiivisesti suojeleuskuntien koulutustoimintaan.

Monista maaseudun olosuhteiden parannustoimista huolimatta Suomi oli edelleen köyhä verrattuna läntisen Euroopan maihin, ja elinolot syrjäseuduilla olivat vaatimattomat. Maanpuolustuksen kannalta oli merkitystä sillä, että suuri määrä asevelvollisia jouduttiin kutsunnoissa hylkäämään heikon terveyden tai ruumiillisten puutteiden vuoksi. Köyhillä alueilla kyti myös poliittinen

8. Yleisesityksinä ks. *Kansakunta sodassa 1* (päätoim. Silvo Hietanen, Valtion painatuskeskus, 1989), s. 54–85 ja Timo Soikkanen, *Kansallinen eheytyminen – myytti vai todellisuus?* (WSOY, 1984), lähtökohdista s. 11–15 ja 48–63.

tyytymättömyys, jota ilmeni erityisesti ”korpikommunismien” kannatusalueilla. Varsinkin itärajan läheisyydessä vallinnut köyhyys ja siitä edelleen seurannut kapinamieliala oli puolustuskykyä heikentävä seikka, joka valtiojohdonkin oli otettava huomioon.

Yleisen sivistystason nousun ja etenkin kansan eheytyksen kannalta oli merkittävää, että kansakoululaitos tarjosi kaikille mahdollisuuden perustaviin opintoihin. Koulutuskeskittä muutenkin laajeni muun muassa kansanopistoihin, ja samalla yliopistot pystyivät antamaan opetusta yhä suuremmalle joukolle. Suomi oli aloittanut matkansa koulutusyhteiskunnaksi, mutta tie oli yhä pitkä.

Kielikysymys oli vaikeasti ratkaistavissa, mutta 1930-luvun puolivälissä se koski lähinnä vain akateemisia piirejä. Suomenkieliset ylioppilaat kokivat edelleen olevansa heikommassa asemassa ruotsinkielisiin verrattuina. Erityisesti IKL ja Akateeminen Karjala-Seura (AKS) kamppailivat näyttävästi suomen kielen oikeuksien puolesta, mikä puolestaan herätti Ruotsissa epäluuloja ja kiristi suhtautumista Suomeen. Vähitellen myös ”aitosuomalainen rintama” joutui lieventämään kannanottojaan, koska puolueiden enemmistö katsoi kieliriidan vaarantavan ulkopolitiikassa omaksuttua pohjoismaista suuntausta.⁹

Perustava poliittinen jakolinja vasemmiston ja oikeiston välillä vallitsi yhä 1930-luvun lopullakin. Monilla paikkakunnilla vasemmiston kannattajat koontuivat työväentaloille ja oikeistohenkiset suojelukuntataloille, eikä näiden välillä ollut paljonkaan kanssakäymistä. Avointa riitaa vältettiin, mutta keskinäinen epäluulo jatkui. Siksi ei ollut myöskään varmaa, kuinka väestö tulisi suhtautumaan valtiojohtoon yleisen tilanteen Euroopassa kiristyessä, kuten näytti selvästi tapahtuvan vuosikymmenen lopulla. Toisaalta puolueiden kesken oli jo kyetty sopimaan monista maanpuolustuksen tehostamistoimista, joten maanpuolustus alettiin kokea yhteiseksi asiaksi. Lisäksi on otettava huomioon, että onnistunut kunnallislainsäädäntö ja siitä seurannut käytännön yhteistyö kunnissa oli lisännyt keskinäistä luottamusta eri väestöryhmien ja niitä edustavien puolueiden välillä.

Taloudellinen nousukausi Suomessa 1930-luvun lopulla vaikutti ehkä eniten siihen, että yhteiskuntarauha vahvistui ja keskiryhmien yhteistyö saattoi edistää koko yhteiskunnan eheyttämistä. Tämä kehitys mahdollisti myös sosiaalisten uudistusten jatkamisen. Laki kansaneläkkeestä tuotiin eduskuntaan vuonna 1937 ja tuli hyväksytyksi. Se oli sosiaaliselta merkitykseltään

9. Ks. Soikkanen (1984), s. 63–69.

perustava, kuten olivat olleet jo torpparilaki, kahdeksan tunnin työaikalaki ja progressiivisen verotuksen käyttöönotto.¹⁰

Talouden omavaraisuus koheni mutta ei kovin nopeasti

Suomesta vietiin puutavaraa ja karjatalouden tuotteita merkittävässä määrin Englantiin, kun taas teollisuustuotteita tuotiin runsaasti Saksasta. Suomen viennistä Englannin osuus oli suurimmillaan noin 50 prosenttia. Saksa oli kiinnostunut lähinnä suomalaisesta kuparista ja erikoismetalleista, mutta se tavoitelti myös tulevaa Petsamon nikkeli tuotantoa, jonka toimiluvan suomalaiset kuitenkin antoivat brittiläis-kanadalaisen yhtiön hallintaan. Suomen hallitus suosi brittejä taloussuhteissa, mikä luonnollisesti suututti saksalaisia. Kaupan epätasapainosta aiheutui poliittisia ongelmia puolueettomuuspolitiikalle, mutta tilannetta oli vaikea korjata.

Omavaraisuus oli verraten hyvä maataloustuotteiden osalta, mutta riippuvuus monien teollisuustuotteiden ja erityisesti nestemäisten polttoaineiden tuonnista oli edelleen merkittävä ongelma. Suomi kuitenkin teollistui nopeasti, sillä vuosina 1934–1938 teollisuustuotannon kasvuvauhti oli keskimäärin 13 prosenttia vuodessa. Teollisuuden tuottavuus kaksinkertaistui ajanjaksolla 1920–1938, ja myös teollisuudessa työskentelevien määrä kohosi 170 000 hengestä 313 000:een. Maanpuolustuksen kannalta oli tärkeää, että metalliteollisuuden tuotannon määrä seitsenkertaistui sotien välisenä aikana. Siihen liittyen konekanta oli verraten uutta ja työvoima nuorta.¹¹

Talouden kriisivalmiutta pyrittiin tehostamaan viljavarastoilla ja muilla vuonna 1929 perustetun taloudellisen puolustusneuvoston johtamilla toimilla, mutta pääomien puutteen vuoksi tulosten saavuttaminen oli hidasta. Taloudellisen puolustusneuvoston liittäminen puolustusministeriön sotatalousosastoon merkitsi sen työn keskittymistä puolustusvoimien varustelukysymyksiin. Niinpä tullessa syksyyn 1939 valmistelut yhteiskunnan huoltovarmuuden turvaamiseksi olivat pahasti kesken, ja jouduttiin nopeasti säätämään uusia lakeja kansanhuollon ja talouselämän toiminnan turvaamiseksi. Säännöstelytoimenpiteitä pyrittiin välttämään viimeiseen asti, eikä kansanhuoltoministeriön perustaminenkaan syyskuussa 1939 nopeasti tehostanut talouselämän varautumistoimia. Samalla odotukset strategisten tuotteiden hankkimisesta

10. Sama, s. 128–130.

11. Ks. Erkki Pihkala, ”Kuinka jatkosota kesti taloudellisesti”, teoksessa Olli Vehviläinen (toim.), *Jatkosodan kujanjuoksu* (WSOY, 1982), s. 87–88.

tarvittaessa ulkomailta osoittautuivat vääriksi. Oli tyydyttävä lähinnä kotimaisiin varastoihin ja tuotantoresursseihin.¹²

Saksan aluelaajennukset

Saksa alkoi 1930-luvun puolivälissä esiintyä yhä voimakkaammin omien geopolittisten etujensa ajajana siinäkin tapauksessa, että se johtaisi törmäykseen muiden kanssa. Hitler oli monissa yhteyksissä julkisestikin puhunut Saksan elintilan (Lebensraum) laajentamisen tarpeesta. Tällöin hän yleensä viittasi itään ja kaakkoon mutta ei täsmentänyt ajatuksiaan.

Jälkeenpäin on yleisesti arvioitu, että Hitlerillä olisi ollut mielessään aluelaajennuksille ”suuri suunnitelma”, jonka toteutus lähti käyntiin vuoden 1938 alkupuolella Itävallasta ja eteni sitten vaiheittain lopulta hyökkäykseen Neuvostoliittoon kesäkuussa 1941. Tällaista käsitystä ovat vastustaneet tutkijat, jotka ovat halunneet painottaa Hitlerin taiteilijaluonnetta. Siihen ei sopinut suunnitelmallisuus, mutta sen sijaan hänellä oli selkeä näkemys tehtävästään, ”missio” Saksan nostamiseksi Euroopan johtavaksi suurvallaksi keinoja kaihtamatta. Hitlerillä oli hyvä ”poliittinen pelisilmä”, mihin kuului kyky nopeasti reagoida avautuviin tilaisuuksiin. Vaikka Saksa olikin aloitteentekijä Versaillesin rauhansopimuksen luoman poliittisen järjestyksen rikkomisessa ja aluelaajennuksissa, ei voida varmasti sanoa, kuinka paljon ennalta suunniteltua toiminnassa oli. Hitler ei yleensä paljastanut edes lähipiirilleen tulevia suunnitelmiaan, ennen kuin niiden toteutus tuli ajankohtaiseksi, ja myös toteutusvaiheessa hän saattoi viime hetkellä tehdä peruutuksia.¹³

Uudemman tutkimuksen keskeinen johtopäätös on ollut, että Hitlerillä oli selkeästi ideologis-geopoliittinen päämäärä laajentaa Saksaa erityisesti itään ja hankkia sille hallitseva asema Euroopassa sotaa kaihtamatta. Tässä suhteessa vuodesta 1938 tuli Euroopan kohtalon vuosi, jonka jälkeen suursotaan johtanutta kehitystä oli vaikea pysäyttää. Yhtä lailla tärkeänä ja nimenomaan Hitlerin poliitikalle tunnusmerkillisenä on pidetty hänen vahvaa juutalaisvastaisuuttaan, jopa äärimmäisyyteen asti, jolloin hän tähtäsi juutalaisten hävittämiseen Saksan hallitsemilta alueilta.¹⁴

12. Lähemmin Ilkka Seppinen, ”Talvisodan talous – ensimmäinen askel rauhasta sotaan”, teoksessa *Kansakunta sodassa 1*, s. 170–174.

13. Saksan aluelaajennuksista ja ulkomaiden reaktioista ks. Visuri – Murtorinne (2019), s. 29–48.

14. Hitler-tutkimuksen tilanteesta ja vuoden 1938 merkityksestä Ian Kershaw, ”The twisted road to war”, *The Guardian* 23.8.2008, internetissä: <https://www.theguardian.com/books/2008/aug/23/history.secondworldwar>



Presidentti Risto Ryti tarkastaa Jääkäriprikaatin osaston Ensossa 4.6.1944 vierellään Suomen marsalkka Mannerheim ja Panssaridivisioonan komentaja kenraalimajuri Ruben Lagus. Taempuna keskellä pääministeri Edwin Linkomies.

Uutta tietoa Suomen selviytymisestä sotavuosista

Kokeneet asiantuntijat selvittävät kirjassa talvisodan, jatkosodan ja Lapin sodan taustoja, poliittisia päätöksiä ja taisteluiden kulkua.

Sodasta selviytymiseen tarvittiin johtajien taitoa ja armeijan taistelukykyä sekä kansalta sitkeyttä kestää puutetta ja sodan tuhoja.

Toisessa maailmansodassa kuoli yli 60 miljoonaa ihmistä, kun kansakunnat taistelivat olemassaolostaan. Suuret armeijat vyöryivät valtioiden yli, ja Eurooppa raunioitui pahasti. Monien maiden miehitys kesti lopulta vuosikymmeniä.

Suomi menetti alueitaan, ja sadat tuhannet evakot joutuivat siirtymään uusille asuinsijoille. Lähes 100 000 suomalaista menehtyi sodan johdosta ja yhtä moni jäi sotainvalidiksi. Maan itsenäisyys kuitenkin säilyi, ja jälleenrakennus pääsi käyntiin heti sotatoimien päättyttyä syksystä 1944 alkaen.



ISBN 978-952-382-776-9

KL 92.73

DOCENDO